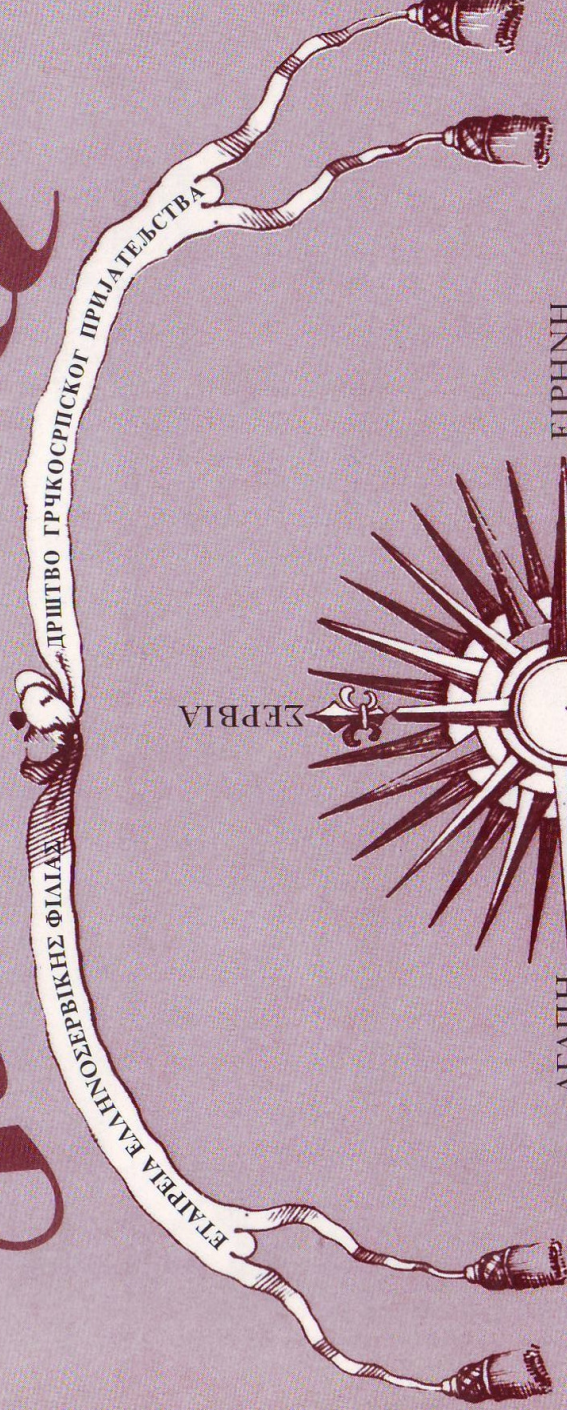

Παξίδα

✓ Συνέντευξη Υπουργού Πολιτισμού Σερβίας

✓ Αφιέρωμα στο Κόσοβο

Οι σλαβικές εγκαταστάσεις στα Βαλκάνια και η πολιτιστική ιεραποστολή του Κυρίλλου και Μεθοδίου τον 9^ο αιώνα

Αθανάσιος Αθανασιάδης
Δρ. Θεολογίας-Ιστορικός

Το μεγαλύτερο μέρος της Νοτιοανατολικής Ευρώπης κατοικείται ακόμη και σήμερα κυρίως από Σλάβους. Οι Σλάβοι, από τους παλαιότερους κατοίκους της περιοχής, διακρίνονται σε Ανατολικούς (Ρώσους, Ουκρανούς, Λευκορώσους, Καρπαθορώσους), Δυτικούς (Πολωνούς, Τσεχούς, Σλοβάκους, Μοραβούς, Βοημούς) και Νότιους (Σέρβους, Κροάτες, Σλοβένους, Βούλγαρους)¹.

Στα Βαλκάνια έφτασαν τα πρώτα σλαβικά φύλα περί τον 6^ο μ.Χ. αιώνα όπως μας πληροφορούν οι πηγές². Εισέβαλαν δυναμικά στην ιστορία των Βαλκανίων και ταυτίστηκαν με τη μοίρα της καθώς, μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, ρίζωσαν στο χώρο, αναπτύσσοντας τον δικό τους πολιτισμό και διαμορφώνοντας μια γεωπολιτική θέση ιδιαίτερης σημασίας. Στους χώρους όπου επιδόκων να εγκατασταθούν υπήρχαν ήδη πληθυσμιακές κοινότητες³ που αποτέλεσαν το βασικό στοιχείο πρόμιξης των νέων αυτών λαών. Δάκες, Έλληνες, Ιλλυριοί, Θράκες, Ρωμαίοι αποτέλεσαν το εθνικό υπόστρωμα των νέων εγκατάσταση λαών με τους οποίους συναναστράφηκαν και διέπυρναν με την πάροδο του χρόνου τους πνευματικούς και πολιτιστικούς τους ορίζοντες⁴. Ο λόγος για τον οποίον κατέρχονταν νοτιότερα ήταν η αναζήτηση νέων, καταλληλότερων εδαφών για διαβίωση, όσο κι αν οι νέες αυτές περιοχές ήταν εντελώς άγνωστες και επικίνδυνες για αυτούς⁵.

Η συναναστροφή τους με τους νέους λαούς άρχισε να αλλάζει τον καθημερινό τους βίο. Από το φιλοπόλεμο λαό των Αβάρων έμαθαν να χειρίζονται καλά τα όπλα⁶, εμπλούτισαν το αρχικά φτωχό πολεμικό εξοπλισμό τους και έγιναν σκληροί και δυνατοί στις μάχες⁷.

Οι θρησκευτικές τους αντιλήψεις, σ' αυτή την προχριστιανική περίοδο του βίου τους, υπήρξαν κατά βάση παγανιστικές και ειδωολατρικές⁸ με δι-αφοροποιημένη την περίπτωση των αρχαίων Σέρβων οι οποίοι λάτρευαν τον Dabog, τον γενάρχη θεό, τον εθνικό θεό, πίστη που θα αποτελούσε, θα μπορούσαμε ίσως να πούμε, τη χοάνη μέσα στην οποία θα ζυμώνονταν και αργότερα θα αναγεννούνταν η χριστιανική θρησκεία⁹. Η λατρεία στους εφέστιους θεούς κυριαρχούσε στο θρησκευτικό βίο των αρχαίων Σλάβων. Για την πολυθεία των Σλάβων μας πληροφορεί σχετικά ο ιστορικός Προκό-

πος: «Θύουσι αυτοῦ βόας τε και ιερεία πάντα» και για τα φυσικά φαινόμενα λέγει: «ποταμούς τε και νύμφας και άλλα άττα δαιμόνια και θύουσι και αυτοις άπασι τας τε μαντείας και ταύταις δη ταις θυσίαις ποιούνται» ζουν δε φτωχικά και ασκητικά «τινές δε ουδέ χιτώνα ουδέ τριβώνιον έχουσι... δάιατα δε σκληράν τε και απηλημένην έχουσι»¹⁰. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο πως η οικογενειακή θρησκευτική εορτή των σημερινών Σέρβων, «Slava», έλκει την καταγωγή της από την αρχαία σλαβική ειδωλολατρική παράδοση¹¹, μετουσιωμένη βέβαια στη σύγχρονη, χριστιανική πα, μορφή της. Πρόκειται για δάνεια της προηγούμενης θρησκευτικής ζωής των Σλάβων, που κυρίως την περίοδο των μεταρρυθμίσεων που επέφερε στην εκκλησία ο Άγιος Σάββας¹², υιοθετούνταν από τους πιστούς, παίρνοντας ένα νέο εν Χριστώ νόημα.

Το Βυζαντινό κράτος, κατ' εξοχήν πολυεθνικό και πολιτιστικά πλουραλιστικό, αν και είχε αναπτύξει ένα πλούσιο πλέγμα στρατιωτικών αμυντικών οχυρών στη βαλκανική ενδοχώρα, γρήγορα αντιλήφθηκε την αδυναμία του να περιορίσει τους νέους αυτούς εισβολείς πέραν του Δουνάβεως, λόγω της οικονομικής του εξάντλησης από τους πολέμους στην Ιταλία, Αφρική και Περσία¹³. Επειδή μειώνονταν σταθερά η εξουσία των βυζαντινών στα Βαλκάνια, οι προελάσεις και εγκαταστάσεις των σλαβικών, αλλά και άλλων βαρβαρικών φύλων, αυξάνονταν¹⁴. Με ευκολία λοιπόν κατέλαβαν την κεντρική βαλκανική χερσόνησο, τη Δαλματία το 614 μ.Χ., και ξεχύθηκαν νοτιότερα φτάνοντας μάλιστα μέχρι τα τείχη της Κωνσταντινούπολης, απειλώντας κατ' επανάληψη τη Θεσσαλονίκη¹⁵. Το ότι κατακλύσθηκε από Σλάβους το μεγαλύτερο μέρος του ελλαδικού χώρου -έφτασαν ως την Κρήτη- ουδώς σημαίνει ότι εκλαβίστηκαν οι υπάρχοντες αυτόχθονες πληθυσμοί¹⁶. Το εσωτερικό όμως της χερσονήσου, ήδη από τα μέσα του 7^{ου} αιώνα, παρέμενε στους νέους του κατοίκους¹⁷.

Ως αποδέκτης των επύλιδων, η ισχυρή ακόμα αυτοκρατορία, με την εφεκτική πολιτική της διπλωματία, όχι μόνο δεν θα τους εξόντωνε, αλλά θα τους ενέτασσε ομαλά στην κοινωνία της, στον πολιτισμό της, χρησιμοποιώντας για το σκοπό αυτό μέσα διπλωματικά, πολιτικά, οικονομικά, αλλά και θρησκευτικά.

Η εξάπλωση των σλαβικών φύλων, μετέφερε και τον υποτυπώδη έστο πολιτιστικό τους βίο, που από την στιγμή εκείνη διαποτίστηκε από το βυζαντινό πνευματικό πλούτο τόσο, ώστε να μιλούμε για πολιτιστικό αναβαπτισμό. Γόνιμα μπολιάστηκαν οι νέοι αυτοί κλάδοι στον κορμό του Βυζαντίου, αποδεχόμενοι τον υψηλό πολιτισμό του αλλά και ωφελώντας το ίδιο πολλα-

πλά στο διάβα των τριών αιώνων πνευματικής συμβίωσης και αλληλεπίδρασης.

Ο εκχριστιανισμός τους, πράξη που υπαγορεύθηκε κατ' αρχήν από πολιτικούς λόγους, ήταν η κύρια ενέργεια που στόχευε στον εκπολιτισμό και στην προοδευτική προσέγγιση των λαών αυτών εκ μέρους του Βυζαντίου.

Η τμή για τη μεταστροφή των Σλάβων στη χριστιανική πίστη ανήκει από κοινού στους Θεσσαλονικείς αδελφούς τον Κύριλλο (827-869) και τον Μεθόδιο (825-885), στον Πατριάρχη Φώτιο και στον Καίσαρα Βάρδα¹⁸. Αφρηριακό γεγονός της υπερόριας ιεραποστολικής αυτής δράσης αποτέλεσε η πρόσκληση του ηγεμόνα της Μοραβίας Ραστισλάβου (862)¹⁹ για να διδαχθεί ο λαός του από Βυζαντινούς ιερείς τη χριστιανική διδασκαλία. Αν και ο εκχριστιανισμός τους είχε νωρίτερα ξεκινήσει²⁰, με αρκετές δυσκολίες, οφείλουμε να αναγνωρίσουμε πως η συστηματική ιεραποστολή έγινε από τους σκαπανείς του βυζαντινού πνεύματος, Θεσσαλονικείς²¹ αδερφούς Κωνσταντίνο και Μεθόδιο, οι οποίοι εκπόνησαν μεταφράσεις της Αγίας Γραφής στη σλαβονική, κάλυψαν χιλιάδες χιλιόμετρα για τη διάδοση του ευαγγελίου, αφού πρώτα επινόησαν ένα ιδιοφύες, ακόμα και για τα σημερινά δεδομένα, σύστημα γραφικών συμβόλων: τη «γλαγολιτική» (Glagolica)²².

Σχετικά με τον εκχριστιανισμό των σλαβικών φύλων και τη σημασία του, σημειώνει ο καθηγητής Ι. Ταρνανίδης: «Ο εκχριστιανισμός των σλαβικών φύλων και η μεταφύτευσή στον κόσμο τους των υψηλών θρησκευτικών και πολιτιστικών αντιλήψεων της Βυζαντινής κοινωνίας, αναμφίβολα υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα και μεγαλύτερα σε διαστάσεις, βάθος και προοπτική γεγονότα της ζωής της αυτοκρατορίας στη χιλιόχρονη και πλέον διαρκείά της. Και τούτο γιατί με την εξάπλωσή του ο Βυζαντινός πολιτισμός πέτυχε να γίνει παγκόσμιος και αγέραστος»²³.

Υποσημειώσεις

1. Βλ. R. Portal, *Les Slaves*, σ. 7, επίσης πρβλ. τις μελέτες των Fr. Dvornik, *The Slavs in European History*, και G. Vernadsky, *A History of Russia*, γενικά για τη γεωγραφική διάκριση των Σλάβων. Ο αναγνώστης θα βρει αξιολογα σχόλια, ιδιαίτερα για τους νοποσλάβους, στη μελέτη του κροάτη ιστορικού F. Šišić, *Pregled povijesti*, σ. 68 κ.εξ.
2. Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, «Προς τον ίδιον υιών Πατριάρχον» στα ελληνικά και «*De administrando imperio*» στα λατινικά (D.A.I.), όπου και αναφορές στην παρουσία των Σλάβων στα σύνορα του Βυζαντίου. Βλ επίσης τα αξιολογα σχόλια του καθηγητή Božidar Ferjančič, *Dolazak Hrvata i Srba*, σ. 117-151. Πρβλ. Dušan Bataković, *Nova Istorija*, σ. 3-4, πρόκειται για μια αξιολογη συνεργασία των καθηγητών Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου, Dušan Bataković, Milan Protić, Nikola Samardžić και Aleksandar Fotić.
3. Βλ. St. Stanojević, *Istorija Srba, Hrvata i Slovenaca*, σ. 13.

4. Του ιδίου, όπ.π., σ. 14 και Μαρία Νυσταζοπούλου Πελεκίδου, *Οι Βαλκανικοί Λαοί*, σ. 26-28.
5. Βλ. S. Čirković, Sloveni na Balkanskom Poluostrvu, σ. 19.
6. Προκόπιος, «Ανέκδοτα», σ. 357.
7. Προκόπιος, «Υπέρ των πολέμων», σ. 22-30. Πρβλ. για το ύφος και την «ηθική του πολέμου» των πρώτων Σλάβων στη μελέτη του Predrag Milošević, *Sveti Ratnici*, σ. 23-28. Επίσης για τις σχέσεις των δυο αυτών φύλων βλ. D. Bataković, *Nova Istorija*, σ. 4.
8. Βλ. I. Ταρνανίδη, *Ιστορία της Σερβικής Εκκλησίας*, σ. 17, όπωσ και τη μελέτη του Veselin Čajkanović, *Mit i Religija*, γενικά. Ακόμα I. Αναστασίου, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, τομ. Α', σ. 580-585. Ωστόσο, πηγαίο υλικό θα βρει ο αναγνώστης στο μνημονευθέν έργο του Κ. Πορφυρογέννητου, *DAI*, στα κεφ. 29-32, όπου και λεπτομέρειες των αναφορών του βυζαντινού συγγραφέα για τις πρώιμες προσπάθειες εκχριστιανισμού. Ακόμα πρβλ. το καθ'όλα αξιόλογο μελέτη του καθηγητή Β. Fejtačić, *Vizantijski izvori*, σ. 9-58.
9. Βλ. Ljubomir Maksimović, Pokrštanjanje Srba i Hrvata, σ. 155-174. Στην εμπειριστωμένη και πραγματικά λαμπρή αυτή μελέτη του καθηγητή, που αποτελεί βελτιωμένη έκδοση ανακοίνωσής του σε διεθνές συνέδριο «The Christianization of the Serbs and the Croats στο «*The Legacy of Saints Cyril and Methodius to Kiev and Moscow*», Thessaloniki 1992, σ. 167-184, παρατίθενται λεπτομερώσ οι σύγχρονες θέσεις και αντιπαραθέσεις γύρω από την αξιοπιστία της πηγής *DAI* σε σχέση με τα επιχειρήματα των Κροατών ιστορικών. Ακόμα πρβλ I. Ταρνανίδη, *Ιστορία της Σερβικής Εκκλησίας*, σ. 16-17, και F. Šišić, *Pregled povijesti*, σ. 72 όπου και περισσότερες πληροφορίες για τις θρησκευτικές αντιλήψεις των Σλάβων. Στη σκέψη του Čajkanović ο Dabog ήταν ο «summus deus», ο θεός που καθόταν στο θρόνο του σλαβικού πανθέου, η αδιαφιλονίκητη θεότητα μέχρι το τέλος του παγανισμού. Βλ. Β. Čajkanović, *Mit i religija*, σ. 440-451.
10. Προκόπιος, «Ανέκδοτα», σ. 357-358. Πρβλ σχετικά με το θέμα και Dragan Protić, *Religija Starih Slovena*, σ. 48-49 και επίσης Αθ. Αγγελόπουλου, *Το πολυθεϊστικό θρήσκευμα των αρχαίων Σλάβων*, γενικά.
11. Βλ. Dragan Protić (protodakon), *Religija Starih*, σ. 50-51. Πρβλ. Ministarstvo σ. 4 στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.srbisvet.org.ju. Πρβλ. και Ivan Božić, *Jugoslavenski narodi* σ. 146.
12. Βλ. Dragan Protić, *Religija Starih*, σ. 52-57 και τις αξιόλογες πατηρήσεις του καθηγητή D. Kalezić, *Krsna slava u Srba*, σ. 34 κ.ε. Επίσης γύρω από τη θεματική ενότητα της πρωτοχριστιανικής παρουσίας στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων βλ. τη μελέτη του καθηγητή Radomir Popović, *Rano Hrišćanstvo*, γενικότερα, όπου αξιολογούνται τα νέα αρχαιολογικά ευρήματα.
13. G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, τομ. Α', σ. 136. Βλ. ακόμα F. Šišić, *Pregled povijesti*, σ. 77.
14. G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, τομ. Α', σ. 160.
15. Του ιδίου, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, τομ. Α', σ. 160. Όπωσ επίσης βλ. Θ. Κορρέ, Παρτηρήσεις σχετικές με την Πέμπτη πολιορκία, σ. 137-167 και Καρλ Χόφφ, *Οι Σλάβοι*, σ. 36-37.
16. G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, τομ. Α', σ. 161. Βλ Δ. Ζακυθηνού, *Οι Σλάβοι εν Ελλάδι*, και Στ. Κυριακίδου, *Οι σλάβοι εν Πελοποννήσω*, σχετικά με την παρουσία των σλάβων στις παραπάνω περιοχές. Σημαντικές πληροφορίες προσφέρει η μελέτη του Φ. Μαλιγκούδη, *Σλάβοι στη Μεσαωνική*, σ. 77-103 και 111-137 όπου και οι παρουσιάσεις των παραγόντων εξελληνισμού των πληθυσμών αυτών. Την άποψη του γερμανού ιστορικού Φαρμεράγερ πως «το γένος των ελλήνων εξαφανίστηκε ολοκληρωτικά από την Ευρώπη», ανασκευάζει με επιστημονικό τρόπο, ένας άλλος γερμανός, ο Καρλ Χόφφ, στο έργο του,

- Οι Σλάβοι σ. 63-135 όπως και ο ημίτερος ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαργυόπουλος, στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 1970.
17. Βλ. F. Šišić, *Pregled povijesti*, σ. 75-76.
18. Βλ. G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, том Β', σ. 103 όπου και πλούσια βιβλιογραφία σχετικά με τον Κύριλλο και τον Μεθόδιο. Ως αναφορά στοιχεία για το βίο των δυο αδελφών βλ. I. Αναστασίου, *Βίος Κωνσταντίνου-Κυρίλλου. Βίος Μεθοδίου (μετάφραση)*, σ. 142 κ.εξ., την έκδοση των βίων τους από τους F. Grines και F. Tomsic, *Constantinus, Thessalonicensis Fontes*, Zagreb 1960. Ακόμα Α.-Α. Ταχιάς, *Κύριλλος και Μεθόδιος*, Θεσσαλονίκη 1992. Nikodim Milas, *Slavenski apostoli Kiril i Metodije, Beograd 1985*. Βλ. I. Dujcevic, Ακόμα Kirmagova, A. Raunova, *Kirilometodijevska bibliografija 1940-1980*, Σόφρα 1995. Ακόμα πρβλ. και τους *Εόρτιους Τόμους Κυρίλλου και Μεθοδίου*, том Α' (1966) και Β' (1968) (επιμ. I. Αναστασίου), I. M. Θεσσαλονίκης-Α.Π.Θ., με σχετική πάλι βιβλιογραφία. Ειδικότερα για τη συμβολή του πατριάρχη Φωτίου βλ. I. Ταρνανίδη, Ο Πατριάρχης Φώτιος, σ. 483-491.
19. Βλ. H. Gregoire, Η Μοραβική ιεραποστολή, σ. 117-118. Πρβλ και Γιάννα Μαλιγκούδη, Η ιεραποστολή στην Μοραβία, σ. 27-33. Το εύρος δε της Κυρίλλο-Μεθοδιανής παράδοσης στην ευρύτερη περιοχή αναλύει και καταδεικνύει ο καθ. I. I. Ταρνανίδης, Η Κυρίλλο-Μεθοδιανή λατρευτική παράδοση, σ. 755-773. Πρβλ. και τον τόμο που επιμελήθηκε το Ίδρυμα «Κύριλλος και Μεθόδιος» σε συνέδριο σλαβολόγων, «*Thessaloniki Magna Moravia*» εκδ. Hellenic association for slav studies ss Cyril and Methodius, Center for cultural studies, Thessaloniki 1999, όπου και εισηγήσεις με πραγματικά πλούσια και επιστημονικά τεκμηριωμένο περιεχόμενο.
20. Βλ. Dvornik, *Zur Frühgeschichte des Christentums*, σ. 115-116.
21. Βλ. Αντ.-Αιμ., Ταχιάς, Η εθνικότης Κυρίλλου και Μεθοδίου, σ. 83-132, όπου επιστημονικά τεκμηριωμένες απόψεις γύρω από την καταγωγή των φωτιστών των Σλάβων.
22. Βλ. Marin Tadin, *La glagolite («Glagoljica»)*, σ. 293-329. Πρβλ. επίσης σχετικά με την «γλαγολιτική» I. Ταρνανίδη, *Πηγές της Σλαβικής Ορθοδοξίας*, σ. 39-102. Επίσης βλ. και του ίδιου, *Η παλαισλαβική μετάφραση*, σ. 203-208. «Η γλαγολιτική επινοήθηκε για να αποδίδουν έτσι τον προφορικό τους λόγο γραπτά, δεικνύοντας έτσι την οικουμενικότητα της Ορθοδοξίας, σε αντίθεση με το Ρωμαιοκαθολικό «μικοναρισμό» που σήμαινε το «πολιτικό υπερραλισμό» της Δύσης», βλ. Μ. Μπέζος, Εθνικισμός ο εχθρός του έθνους, σ. 21.
23. I. Ταρνανίδη, Η παλαισλαβική μετάφραση, σ. 203. Πρβλ επίσης, σχετικά με τη σημασία του πολιτιστικού έργου των δυο αδερφών, Φ. Μαλιγκούδης, *Η παρουσία του Μεσαίωνος Ελληνισμού* σ. 33-36 αλλά και γενικότερα. Ακόμα σημαντικές πληροφορίες μας δίνει ο άρθρο του ο τ. πρέσβης Κύριλλος Τοπάλοφ, Το Κυρίλλο σλαβικό αλφάβητο, σ. 43-45. Θα ξεχωρίζαμε ακόμα και την εργασία του Lj. Đurković-Jakšić, *Kult slovenskih apostola Cirila i Metodija* (1986).